

AUTONÓM IGAZMONDÁS: AZ IGAZSÁGRA TÖREKVÉS SZEREPE A TERMÉSZETES ERKÖLCSI TÖRVÉNY MACINTYRE-FÉLE DIALOGIKUS FELFOGÁSÁBAN¹

PAÁR TAMÁS

Az általam MacIntyre dialógusetikájának, illetve a természetes erkölcsi törvény dialogikus felfogásának nevezett megközelítés lényege, hogy az igazságot megcélzó dialógushoz szükséges elveket tekintjük az erkölcs alapvető értékeinek és szabályainak, a természetes erkölcsi törvény előírásainak.² Ebből már látható, hogy az igazságot, illetve az igazság megismerését egy központi értéként kezeli ez az etika.

Az igazságra orientált dialógus felől megközelített természetes törvény alapján magától értetődőnek tűnhet, hogy az igazmondást is betartandó elvként kellene kezelnünk – a helyzet azonban ennél összetettebb. MacIntyre műveiben talán épp ez az a kérdés, amelyhez legtöbbször visszatért, időnként módosítva saját álláspontját. „Truthfulness, Lies, and Moral Philosophers: What Can We Learn from Mill and Kant?” című két részre bontott cikke³ az egyik legfontosabb forrás erre a kérdésre nézve, ahol is a dialógust és az igazmondást középpontba állítva vizsgálja az etikát.

Ami először szembeötlő lehet az igazmondás macintyre-i tárgyalásában, hogy a kérdést nem az „őszinteség” problémájának formájában, hanem az igazmondás erénye felől tárgyalja – sőt, az őszinteség említés szintjén sem szerepel a már említett kétrészes cikkében. Az angol kifejezés, vagyis a „*truthfulness*” tartalmában különbözni is látszik az „igazmondás” szótól: ha az igazságnak megfelelően járunk el és beszélünk, akkor már talán „*truthful*”-nak mondható a viselkedésünk, ám egy további kérdést jelent, hogy mindig igazat is kell-e mondanunk, illetve hogy mindig kerülnünk kell-e a szándékosan megtévesztő és félrevezető hamis állításokat, vagyis a hazugságot? Mindig megköveteli-e az őszinteséget az igazságra törekvés? MacIntyre talán épp azért választja ezt a

¹ A cikk a John Templeton Foundation és az Ian Ramsey Centre támogatásával készült.

² Erről bővebben ld. Paár Tamás: MacIntyre természeti törvényről és emberi jogokról. In. Frivaldszky János – Tussay Ákos (Szerk.): *A természetjog napja II. Konferenciatanulmányok*. Budapest, Pázmány Press, 2020. 171-190.

³ Ezen a címen lett publikálva eredetileg az a tanulmány, amely később két részben jelent meg ld. Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, 101-142. Notre Dame, University of Notre Dame Press, 2006.

kifejezést, amely alatt ezt a problémát feldolgozza, mert a válasza az utóbbi kérdésre nemleges. Az igazi „*truthfulness*” sem feltétlenül kell hogy azt jelentse: minden egyes megszólalásunk az igazságot fejezi ki. Ezért a „*truthfulness*” helyesen felfogott elve MacIntyre-nél egyfajta igazságelvűséget jelent, az igazságra törekvés kimondott vagy kimondatlan jelenlétét. Emiatt fogom a macintyre-i erényt „igazságra törekvésnek” nevezni.⁴ Az alábbiakban azt mutatom be és elemzem, ahogy MacIntyre eljut ehhez az erényhez, tartalmának kibontásához és az indokolt hazugság eseteihez – eközben különös figyelmet szentelek annak, hogy érvelésében milyen szerepet játszik az autonómia fogalma.

A már említett dupla cikk összesen négy részből áll: egy történeti áttekintést és társadalmi szempontokat is felvonultató bevezetésből, Mill álláspontjának elemzéséből, Kant megközelítésének vizsgálatából, és egy saját érvelésből, amely igyekszik figyelemmel lenni a Millnél és Kantnál szereplő legfontosabb szempontokra is.

A Kant és Mill nyújtotta eligazítást a következőket illetően látja lényegileg helyesnek MacIntyre: „Kantnak helytálló az a feltételezése, hogy az igazmondásra nézve csakis egy kategorikus és feltétlen szabály irányíthatja az emberi viszonyokat, amennyiben ezek a viszonyok gyakorlati racionalitással rendelkező ágensek közt állnak fenn; Millnek pedig igaza van abban, hogy egyetlen szabály sem lehet megfelelő, ha nem ismer el olyan eseteket, amikor nem csupán megengedhető a hazugság, de kötelességünk is.”⁵ Vagyis Mill szempontjait MacIntyre arra használja, hogy kijavítsa a kanti kategorikus szabály hibáit – a kategorikusságot azonban fenntartja. Ezúttal a kapott értékeket tárgyalom elsősorban – és emiatt csak a Milltől átvett belátásokkal fogok foglalkozni, kevésbé a kantiánus kategorikussággal és módszerrel.

Nézzük meg közelebbről, hogy mit is sajátít el MacIntyre Milltől. Mill okfejtése a boldogságra apellál, és azt veti fel, hogy a boldogságra nézve is rendelkezniünk kell a megfelelő fogalommal: ha a boldogságról alkotott fogalmunk nem megfelelő, akkor hibás célokat fogunk követni. A helyes boldogságfogalom kialakításához pedig a (közös) vizsgálódás, a dialógus segíthet hozzá. Megjegyzendő, hogy ennek a gondolatnak a lényege megjelenik MacIntyre-nél legalább két szövegben is, egyszer Millnek tulajdonítva,⁶ egyszer pedig bizonyos eltérésekkel saját álláspontjaként szerepeltetve⁷ – ebből tehát látható, hogy MacIntyre véleménye ebben a kérdésben lényegileg egybeesik Millével.

⁴ Alasdair MacIntyre: A politika, a filozófia és a közzó. Ford. Vitéz Viktória. In. Horkay Hörcher Ferenc Szerk.: *Közösséglvű politikai filozófiák*. Bp. Századvég, 2002. 89.

⁵ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. ix.

⁶ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 117.

⁷ Alasdair MacIntyre: i.m. 71. Hogy a boldogságot és az ember végső célját azonosnak tekinthetjük-e, és ha nem, akkor melyik lehet irányadó számunkra, azt a fentiekből adódóan szintén vizsgálódás tárgyává tehetjük.

A közös vizsgálódás szükségességéből két dolog következik MacIntyre Mill-rekonstrukciójában. Az egyik a bizalom fontossága: Mill itt annak a tradíciónak a képviselőjeként szerepel, amely számára a bizalomra leselkedő veszély miatt lesz elítélendő a hazugság (legalábbis a legtöbb esetben). A másik következmény az, hogy az igazságra törekvés helyes elve, a közös vizsgálódás és a bizalom nem csupán eszközök a boldogsághoz, hanem annak részét kell képezzék. Először lássuk ezek közül az előbbi tétel kifejtését.

A bizalom fontossága abból következik, hogy a boldogságunkat, illetve a megfelelő célunkat (valamint az ennek eléréséhez szükséges eszközöket és a saját helyzetünket) a közös dialógusban ismerjük meg, és ennek a dialógusnak az ingatagságához vezet, ha szándékosan megtévesztő kijelentésekkel élünk. A hazugságok természetesen nem egyforma mértékben gyengítik ezt az emberi kijelentések megbízhatóságába vetett hitet⁸ – ám mindegyik hazugság kiderülése bizalomvesztést eredményezhet – ami, ha nem is teszi lehetetlenné a szociális életet,⁹ árt a dialógus egyenességének.

Ha figyelembe vesszük, hogy MacIntyre saját okfejtése során milyen indokokat sorol fel az igazság őszinte kimondása mellett, ez az érvelés máris meggyőzőbbé válhat. Az általa felsorolt szempontok ugyanis a tanulással kapcsolatosak: önmagunk, saját gyengeségeink megismerése, az emberi viszonyok racionális kritikájának lehetővé tétele.¹⁰ Ahhoz, hogy megfelelő képpel rendelkezünk magunkról és kapcsolatainkról, hiteles képet kell közvetítenünk magunkról és másokról, ezért szükséges az igazság kimondása.

MacIntyre itt tudományos és más jellegű kutatói közösségekhez hasonlítja azt a közösséget, amely az erkölcsös élethez szükséges közös vizsgálódásba bocsátkozik¹¹ – ám azt is mondhatnánk: az erkölcsi dialógusközösségek nem csupán hasonlítanak a kutatói közösségekhez, hanem maguk is közéjük tartoznak.¹² És ezért adhatunk igazat MacIntyre-nek abban, hogy a kétfajta közösségnek ugyanabból az okból kell ragaszkodnia az igazághoz.¹³

⁸ John Stuart Mill: *A szabadságról. Haszonelvűség.* Ford. Pap Mária. Budapest, Magyar Helikon, 1980. 272. Idézi Alasdair MacIntyre: i.m. 114, 119.

⁹ MacIntyre hangsúlyozza, hogy jóllehet ma is számtalanszor élünk hazugságokkal, ettől még nem bomlik fel a társadalom.

¹⁰ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 136-137. MacIntyre emellett harmadikként felhossa a képzelet káros hatásainak mérséklését is – mind különböző „életeket”, mind különböző kapcsolatokat illetően – ám mindkét aspektus voltaképp besorolhatóknak tűnik a fenti pontok alá.

¹¹ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 120.

¹² Egy helyen az általa preferált politikai közösséget MacIntyre is a „vizsgálódás és a tudás közösségének” nevezi. Ld. Alasdair MacIntyre: *2.*, i.m. 94.

¹³ Vö. Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 120.

Ezen kívül – ahogy már utaltam rá – MacIntyre mellett érvel Millre támaszkodva, hogy az igazság és az igazságra törekvés részét kell képezze boldogságunknak, elérni kívánt célunknak – nélkülük nem lehet róla megfelelő képzetünk. Ugyanis az igazsággal kapcsolatos megfelelő attitűd elsajátítására az képes, aki az igazságot már az igazságért önmagáért értékeli – és nem pusztán valamilyen haszon miatt, legyen az akár a saját boldogsága vagy a közjó. Hiszen ezekre tekintettel számos indokot felhozhat az ember egyes esetekben, ami igazolhatná a hazugságot, ám ezek szintén veszélyeztetik az egymás szavahihetőségébe vetett bizalmat.

Térjünk rá MacIntyre saját érvelésére az igazmondás problémájáról. MacIntyre néhány intuitív példával vezeti fel azt a kérdést, amely szerinte az igazság kimondását illetően releváns: „mit kell tennünk *potenciálisan racionális* személyekként, akiket összekötnek a kapcsolataik?”¹⁴ Ez a kérdés már tartalmazza annak a dialektikus gondolatnak a két oldalát, amelyet MacIntyre itt érvényesít: egyrészt szükségünk van társas kapcsolatainkra, és azok faktikus viszonyaiból nem tudunk teljesen kitörni – ám eszes személyként nem kerülhetjük meg, hogy ezekre a viszonyokra kritikai igényvel rákérdezzünk. Bármelyik oldalt ignoráljuk, azzal potenciálisan önmagunknak ártunk – és racionális társadalmi lényekként elérhető boldogságunkat, vagyis elérendő célunkat toljuk el magunktól.

Az ember szociális oldala egyrészt integráns része, hiszen kapcsolataink segítségével ébredünk öntudatra, sajátítjuk el episztemikus képességeinket és közösség nélkül nincs lehetőség arra az önvizsgálatra sem, amelyet a dialógus biztosít. Ám épp mivel az ember megismerő lény és szükséges számára a racionalitás gyakorlása, ezért az önismeret is esszenciális számára, viszonyainak megismerésével egyetemben. Ehhez az is hozzátartozik, annak felmérése, hogy saját személyisége, képességei és társadalmának adottságai mennyiben járulnak hozzá a racionalitás és a kritika lehetőségének biztosításához, aminek pedig egy elengedhetetlen eszköze a közös dialógus.

Ezek a megfontolások támasztják alá MacIntyre gondolkodásában az autonómia értékét: az autonómia számára azt jelenti, hogy képesnek kell lennünk felismerni, miben kell önállónak lennünk, és miben kell elismernünk másokra

¹⁴ Vö. Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i. m. 135. Ez az összekötés, illetve kötöttség kétértelműnek tűnik: jelentheti azt, hogy viszonyaink egyszerűen összekapcsolnak minket, de azt is, hogy kapcsolataink kötelezettségeket rónak ránk – az utóbbi itt előfeltételezné, hogy eleve morális szempontokkal bírnak ezek a viszonyok, így az utóbbi megoldást választottam; ám mint látni fogjuk, MacIntyre igyekszik plauzibilissé tenni, hogy kapcsolataink erkölcsi értelemben kötöttségeket, korlátokat is jelentenek cselekvésünk számára. Az előbbi megoldás mellett szólna, hogy MacIntyre ugyanitt a Kantnak tulajdonított fő kérdés megfogalmazásakor a „*bound*” szót erkölcsi kötelességként szerepelteti.

utaltságunkat.¹⁵ Nagyon úgy tűnik, mintha MacIntyre az autonómiát az arisztotelianus jellembeli kiválóságok mintájára, középként gondolná el. Ezt értelmezhetjük úgy, hogy részben egy helyes ítéletet jelent függőségünk aktuális fokáról, részben az autonómia (számunkra) helyes mértékéről. Részben viszont a közép gyakorlatbeli eltalálása is hozzá tartozik: az, hogy megfelelő mértékben elismerjük függőségünket és kifejezzük függetlenségünket közösségünk irányába, megvalósítva ezzel az autonómia erényét. Ezzel a megközelítéssel MacIntyre egyszerre alapozza meg a közösségiség és a függetlenség értékét.¹⁶

Felmerülhet ezen a ponton ellenetesként, hogy tulajdonképpen ellentmondásos ez a dialektikus gondolat, miszerint az ember másokra ráutaltságán múlik függetlensége, és függetlenségében kell megállapítania, hogy mennyiben támaszkodhat másokra. Vagy legalábbis nem ad számunkra semmilyen eligazítást, amennyiben tartalmatlannak bizonyul, mert egyik oldalnak sem juttat primátust: sem a közösségünk felé irányuló kötelességeinknek, sem a magunkra irányuló elvárásoknak. Mi lehet ennek a dilemmának a megoldása?

Bár sok írásában MacIntyre inkább a közösségiséget, az ember társas viszonyokba ágyazottságát hangsúlyozza, időnként úgy látszik, hogy a függetlenség egy aspektusból mégiscsak alapvetőbbnek bizonyul társas lény voltunknál. MacIntyre ugyanis amellett érvel, hogy „a morális ágenciát csak azok gyakorolhatják, akik magukat [...] bizonyos mértékig különbözőnek és függetlennek fogják fel a társadalmi szerepeiktől. Az, hogy jó emberek vagyunk-e, nem attól függ, hogy jók vagyunk-e ennek vagy annak a szerepnek a betöltésében.”¹⁷ Minden társadalom és minden társas kapcsolat bizonyos szerepeket és elvárásokat ró ránk, ám képesnek kell lennünk magunkat bizonyos mértékig függetleníteni ezektől ahhoz, hogy valóban erkölcsi kérdéseket tehesünk föl és erkölcsösen ítélhessünk, akár adott szerepeinkről is.¹⁸ Ha csupán szerepelvárásokat teljesítünk, felfüggesztjük ítélőképességünket – mely ha nincs meg legalább bizonyos mértékig, akkor megszűnünk egyáltalán erkölcsi ágensnek lenni. Tehát erkölcsi életünk számára fundamentális ez a reflexió – de mint ahogy fentebb láttuk, ennek egy esszenciális része *társas reflexió*.

Olyan esetre, amikor ez az elszakadás és a korábbi társadalmi hovatartozásunk megtagadása kifejezetten kötelességünk, MacIntyre explicite utal az

¹⁵ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 136.

¹⁶ Ezzel pedig meglehetősen közel látszik kerülni Kant „társiatlan társiasság” gondolatához. Vö. Immanuel Kant: „Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből”. Ford. Vidrányi Katalin. In. *A vallás a pusztá ész határain belül és más írások*. Budapest, Gondolat, 1980. 65-66.

¹⁷ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 195.

¹⁸ Ehhez bővebben ld. Paár Tamás: Szerep, tekintély, kötelesség és a távolodó telosz. MacIntyre nyomában az orvosi etikától az emberi egymásrautaltság erkölcsiség és tovább. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2021. 2. 47-75.

igazság kimondásáról szólva: „racionális személyekként kapcsolatokban [...] találjuk magunkat, úgy fogva fel ezeket mint amelyek mindig kritika tárgyává tehetőek, amelyek esetében nyitva áll megtagadásuk lehetősége, ha nem lehetséges érdemi megváltoztatásuk vagy újragondolásuk.”¹⁹ Azt, hogy időről időre adódhatnak olyan esetek, mikor ellent kell mondanunk a közösségünknek,²⁰ MacIntyre-nek egy másik szövegére tekintve egy olyan példával illusztrálhatjuk, ahol is az ágens a náci Németországban tudatosan ignorál bizonyos kritikus kérdéseket.²¹ Ebből az is következni látszik, hogy nem volna szabad azonosulnunk egy olyan társadalommal, ahol egyáltalán nincs meg a racionális felülvizsgálatra hivatott kérdések felvetésének lehetősége²² – sőt függetleníteni kell magunkat tőle és ellenállnunk neki. Máskülönben saját reflexivitásunk, erkölcsi státuszunk tönkretételének aktív közreműködőivé válunk.

Ezért is írja MacIntyre, hogy az igazságra törekvésnek „már majdnem kantianus indokokból [...] minden személy racionalitását tiszteletben kell tartania, akik bármely aktuális vagy potenciális kapcsolatnak részei – vagy részei lehetnek”.²³ Ezen elv mellett az szól, hogy bármely személytől tanulhatunk, ha a racionalitását (így őt magát is) tiszteletben tartva igyekszünk számára biztosítani az autonóm gondolkodás lehetőségét.

Hogy mások megfontolásra érdemesnek tartsák a gondolatainkat és a kritikánkat, ahhoz szükség van integritásra, állhatatosságra, és ez a hitelességet is megköveteli.²⁴ Ez a tisztességesség autentikus kritikusként csak úgy tartható fenn, ha alapvetően igazat mondunk. Bár talán észrevételeink önmagukban akkor is megfontolásra érdemesek lehetnek, ha sokszor ferdítünk vagy egyenesen hazudunk – az ilyen esetek kiderülése befolyásolná a megítélésünket, és azt, ahogy mások kezelik állításainkat: eleve meg sem hallgatnának vagy állításainkat megismerve azok mellett szóló érveink racionális mérlegelését komolyan befolyásolná a bennük rólunk kialakult kép. Ez az egyik fő szempont, ami miatt MacIntyre szerint az igazság kimondására

¹⁹ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 136.

²⁰ Ehhez ld. még Paár Tamás: A felforgatás finom egyensúlya. MacIntyre mértéketlenségéről és bomlasztásáról. *Pannonhalmi Szemle*, 2020. 4. 60-73.

²¹ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 186-204.

²² Voltaképp közösségünkől elvárandó annak a kötelességnek a teljesítése, hogy megteremtsek autonómiánk alapjait – ami így egy közösségi alapú önállóságnak tekinthető.

²³ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 137-138.

²⁴ Vö. Alasdair MacIntyre: i.m. 137. Néhány további erényt MacIntyre felsorol még ugyanezen cikk előző oldalán, de ezeket itt nem bontom ki bővebben: ezek a „neheztelés hiánya, a tapintat, a türelem és a könyörületesség”, hiszen mindegyik szükséges ahhoz, hogy „az igazságra törekvés hatékony lehessen.”

vonatkozó szabálynak kivétel nélkülinek (vagyis kategorikusnak) kell lennie – hogy mások megbízhatóságuk bennünk a követését illetően.²⁵

Ám az, hogy mindenkivel szemben hitelességre törekszünk, és hogy a velük fenntartott vagy épp a velük lehetségesen létrejövő kapcsolatunkból tanuljunk, nem jelenti azt, hogy mindenkivel mindig egyformán kell bánnunk, és hogy mindenkinek csakis a teljes igazságot kellene mondanunk a lehető legőszintébben. Sőt: időnként éppenséggel hazugságra van szükség ahhoz, hogy hitelesek lehessünk és hogy megvédhessük kapcsolataink racionalitását. Időről időre előbukkanhatnak ugyanis olyan személyek vagy csoportok, akik fenyegetik vagy saját racionalitásunkat, vagy kapcsolataink fennállását. Az ilyen esetekben pedig a rendelkezésünkre álló arányos eszközökkel szükséges védekezniük. Mint fentebb kiderült, az igazság kimondására azért van szükség, hogy az igazságot jobban megismerhessük – ám ugyanez teszi indokolttá a hazugságot is: ha minket, kapcsolatainkat és ezáltal racionalitásunkat veszélyeztetni valaki szándékosan, például erőszakot helyez kilátásba vagy erősen manipulatív és hazug retorikát alkalmaz – akkor az ő ellenében jogosan folymodhatunk hazugsághoz, már ha nem tudjuk máshogy elhárítani a fenyegetést.²⁶ Ha hajlandóak vagyunk a hazugság árán megvédeni kapcsolatainkat, azzal kifejezzük azt is, amire MacIntyre úgy utal, hogy a védelmezettek „társaink az erkölcsi élet vállalkozásában”.²⁷ Ez az eszköz tehát csak annyiban megengedett, amennyiben kellőképp bizonyosak vagyunk az illető által jelentett veszély komolyságában és ha nem tudjuk máshogy elhárítani a veszélyt, ekkor is csak olyan arányban látszik indokoltnak a hazugság alkalmazása, ami bár megvéd bennünket, de lehetőleg a későbbiekben nem teszi teljesen lehetetlenné, hogy az agresszorral is racionális dialógust folytathassunk.

A fentiek motiválják azt az átfogó elvet, amelyhez MacIntyre az igazság kimondásával kapcsolatosan végül eljut, és amellyel tanulmányomat összegezhetem. Ezt értelmező parafrázissal a következőképp fejezhetjük ki: „Tartsd meg az igazságra törekvést minden cselekedetedben. *Egyrészt* azáltal, hogy minden autonómiádat biztosító racionális kapcsolatodban korlátlanul légy igazmondó. *Másrészt* azáltal, hogy hazudsz az agresszoroknak, ám csak azért, hogy megvédd racionális kapcsolataidat, és csak abban az esetben, ha a hazugság jelentette kár a legkisebb, amivel a kapcsolataidat még hatékonyan védelmezheted.”²⁸

²⁵ Ld. Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 120-121.

²⁶ Vö. Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 139.

²⁷ Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 120.

²⁸ Vö. Alasdair MacIntyre: *Ethics and Politics. Selected Essays Vol. 2.*, i.m. 139.